

УДК 331.5-053.6:377

Ірина ЛАРЧЕНКО

доктор філософії з психології (PhD), викладачка,
Національний університет кораблебудування імені адмірала Макарова
<https://orcid.org/0000-0002-3625-8893>
e-mail: iryna.larchenko@nuos.edu.ua

ОСВІТНЬО-ПРОФЕСІЙНІ ТРАЄКТОРІЇ ВИПУСКНИКІВ ЗАКЛАДІВ ПРОФЕСІЙНО-ТЕХНІЧНОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ В УМОВАХ СТРЕСОГЕННОСТІ

У статті досліджено особливості освітньо-професійні траєкторії випускників закладів професійно-технічної освіти в умовах пандемії COVID-19 та воєнного стану. Метою дослідження є виявлення вікових і гендерних відмінностей у поєднанні навчання і праці, участі в мотиваційних тренінгах, продовженні освіти, стратегіях пошуку роботи та залученості до сімейно-побутових обов'язків. Емпіричну базу становили 186 випускників ЗПТО Миколаївської області. Встановлено, що участь у мотиваційних тренінгах, фактична зайнятість і самостійний пошук роботи зростають у старших вікових групах, тоді як наймолодші респонденти характеризуються нижчим рівнем зайнятості. Виявлено високу орієнтацію на продовження освіти та значну залученість частини випускників, особливо жінок, до домогосподарських і сімейних обов'язків. Обґрунтовано доцільність інституційної підтримки через кар'єрне консультування, мотиваційні та стрес-менеджмент програми в закладах професійно-технічної освіти.

Ключові слова: освітньо-професійні траєкторії; випускники ЗПТО; зайнятість молоді; стресогенність; кар'єрне консультування.

Iryna LARCHENKO

Admiral Makarov National University of Shipbuilding

EDUCATIONAL AND PROFESSIONAL TRAJECTORIES OF GRADUATES OF VOCATIONAL EDUCATION INSTITUTIONS OF UKRAINE UNDER STRESSOGENIC CONDITIONS

The article examines the educational and professional trajectories of graduates of vocational education institutions in Ukraine under stressogenic conditions associated with the COVID-19 pandemic and martial law. The purpose of the study is to identify age- and gender-related peculiarities in combining study and work, participation in motivational training, continuation of education, job-search strategies, and involvement in household and family responsibilities.

The empirical sample consisted of 186 graduates of vocational education institutions in the Mykolaiv region. For comparative analysis, two equal groups were formed: Group 1 included 93 graduates who studied mainly during the COVID-19 pandemic, while Group 2 included 93 graduates who completed their education under martial law. The methodological framework comprised anonymous questionnaires and standardized psychodiagnostic methods aimed at studying professional self-determination, motivational attitudes, stress resistance, and selected aspects of mental health. The data were processed using Microsoft Excel 16.0 and IBM SPSS Statistics 20. Descriptive statistics and Pearson correlation analysis were applied.

The results showed that educational and professional trajectories of vocational education graduates demonstrate clear age-related and partially gender-related differences. Participation in motivational development training was higher among graduates who studied under wartime conditions than among those who studied mainly during the pandemic (55.9% and 47.3% respectively). A considerable proportion of respondents in both groups reported plans to continue their education (74.2% in Group 1 and 68.8% in Group 2). Positive attitudes toward the chosen profession were also recorded in both groups: 67.7% of respondents in Group 1 and 68.8% in Group 2 stated that they would choose the same profession again. At the same time, the level of stable employment remained relatively low, amounting to 18.3% in Group 1 and 24.7% in Group 2. Independent job search was more common among graduates who completed their studies under martial law (61.3%) than among those who studied mainly during the pandemic (48.4%). The proportion of respondents who neither worked nor searched for a job was 9.7% in Group 1 and 8.6% in Group 2.

The findings also indicate that participation in motivational programmes, actual employment, and independent job search increase with age, whereas the youngest graduates are less involved in employment and remain more education-oriented. It was also found that some graduates, especially women, are considerably involved in household and family responsibilities, which may affect their professional mobility. The practical significance of the study lies in substantiating the need to develop institutional support for the transition from education to work through career counselling, motivational and stress-management programmes, the development of self-presentation and career-planning skills, and stronger cooperation with employers and employment services.

Keywords: educational and professional trajectories; vocational education graduates; youth employment; stressogenic conditions; career counselling.

<https://doi.org/10.31891/PT-2026-2-39>

Стаття надійшла до редакції / Received 16.04.2026

Прийнята до друку / Accepted 11.05.2026

Опубліковано / Published 28.05.2026

This is an Open Access article distributed under the terms of the [Creative Commons CC-BY 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/)

© Ірина ЛАРЧЕНКО

Постановка проблеми у загальному вигляді

та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями

Перехід від освіти до праці є одним із найскладніших етапів життєвого шляху молоді. Для випускників закладів професійно-технічної освіти цей перехід має особливу специфіку, оскільки поєднує ранній вихід на ринок праці, необхідність професійного самовизначення в досить стислі терміни та високу залежність від стану локальної економіки й доступних форм зайнятості. У стабільних умовах така траєкторія вже потребує значних особистісних і соціальних ресурсів, а в умовах тривалої соціальної нестабільності вона стає ще більш уразливою.

Пандемія COVID-19 та воєнний стан в Україні суттєво змінили умови професійного становлення молоді. Порушення звичних форматів навчання, невизначеність щодо зайнятості, зміна життєвих планів,

зростання психоемоційного навантаження та обмеження доступу до соціальної підтримки формують середовище підвищеної стресогенності [5, с. 104-109; 9, с. 71-76]. За таких умов освітньо-професійна траєкторія перестає бути лише послідовністю навчальних і трудових кроків та дедалі більше залежить від психологічних ресурсів особистості, здатності до адаптації, мотиваційної зрілості й можливості отримати своєчасну інституційну підтримку [2, с. 61-69; 4, с. 274].

У цьому контексті особливого значення набуває вивчення того, як саме випускники закладів професійно-технічної освіти вибудовують свої життєві та професійні стратегії в умовах подвійної стресогенності – пандемічної та воєнної. Аналіз таких траєкторій дає змогу краще зрозуміти не лише труднощі переходу від освіти до праці, а й ті ресурси та механізми підтримки, які можуть зменшити ризики професійної дезорієнтації, пасивності або відкладеного входження на ринок праці.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

У сучасних дослідженнях проблема освітньо-професійних траєкторій молоді розглядається на перетині психології професійного самовизначення, соціальної адаптації, мотивації та досліджень ринку праці. Науковці наголошують, що для молодих людей, які здобувають професійну освіту, вирішальне значення мають не лише рівень кваліфікації чи формальні освітні результати, а й психологічні характеристики, що забезпечують активну позицію у вибудовуванні професійного майбутнього [2, с. 61-69; 8, с. 185-211].

Серед таких характеристик особливу роль відіграють емоційний інтелект, життєстійкість, локус контролю та мотиваційна зрілість. Емоційний інтелект розглядається як важливий ресурс подолання стресу та прийняття рішень у ситуаціях невизначеності [8, с. 185-211], а внутрішній локус контролю пов'язується з більшою відповідальністю за власні дії, активністю та здатністю до самостійного кар'єрного планування [6, с. 489-493]. У стресогенних умовах, зокрема під час війни, ці якості набувають особливого значення, оскільки допомагають молоді зберігати суб'єктність у ситуації зовнішнього тиску та обмежень [5, с. 104-109; 9, с. 71-76].

Окремий блок досліджень стосується впливу війни на психологічний стан, адаптацію та життєве планування особистості. Доведено, що бойові дії, хронічна невизначеність і порушення звичних соціальних зв'язків посилюють тривогу, емоційне виснаження та ризик формування пасивних стратегій поведінки [5, с. 104-109; 9, с. 71-76]. Водночас сучасні дослідження показують, що навіть у кризових умовах інституційна підтримка – кар'єрне консультування, мотиваційні

тренінги, психодіагностика та програми розвитку адаптаційних ресурсів – здатна підсилювати готовність молоді до професійної активності [7, с. 192; 10, с. 145-155].

Попри наявність окремих досліджень, питання освітньо-професійних траєкторій саме випускників закладів професійно-технічної освіти України в умовах пандемічної та воєнної стресогенності досліджене недостатньо. Особливо це стосується вікових і гендерних відмінностей у поєднанні навчання і праці, продовженні освіти, пошуку роботи та залученості до сімейно-побутових обов'язків. Саме тому ця проблема потребує окремого емпіричного аналізу.

Формулювання цілей статті

Метою дослідження є виявлення вікових і гендерних особливостей освітньо-професійних траєкторій випускників закладів професійно-технічної освіти України в умовах пандемічної та воєнної стресогенності.

Виклад основного матеріалу

Матеріали та методи дослідження. У дослідженні взяли участь 186 випускників закладів професійно-технічної освіти Миколаївської області. Для порівняльного аналізу було сформовано дві рівні групи: ДГ1 – 93 випускники, які навчалися переважно в умовах пандемії COVID-19, та ДГ2 – 93 випускники, які завершували освіту в умовах воєнного стану. Такий підхід дав змогу зіставити особливості освітньо-професійних траєкторій молоді в двох різних типах стресогенних умов.

Методичний інструментарій дослідження включав анонімне анкетування та стандартизовані психодіагностичні методики, спрямовані на вивчення професійного самовизначення, мотиваційних установок, стресостійкості та окремих аспектів ментального здоров'я. Для статистичної обробки даних використовували Microsoft Excel 16.0 та IBM SPSS Statistics 20. Застосовано методи описової статистики та кореляційний аналіз Пірсона.

Аналіз емпіричного дослідження

Отримані результати показали, що освітньо-професійні траєкторії випускників ЗПТО мають виразну вікову та частково гендерну диференціацію. Найчіткіше це проявляється в участі в мотиваційних програмах, фактичній зайнятості, продовженні освіти та способах пошуку роботи.

Одним із помітних результатів є зростання участі у тренінгах мотиваційного розвитку в умовах воєнної стресогенності. Якщо серед випускників, які навчалися переважно в умовах пандемії, досвід участі в таких програмах мали 47,3% респондентів, то серед випускників воєнного періоду – уже 55,9%. Це свідчить про посилення потреби в психологічній і кар'єрній підтримці саме в умовах більш жорсткої та тривалої соціальної нестабільності. Вікова динаміка також є показовою: частка залучених до мотиваційних заходів зростає від молодших вікових груп до старших, досягаючи найвищих показників серед 19-річних респондентів.

Не менш значущою виявилася орієнтація на продовження освіти. У дослідженні встановлено, що 74,2% респондентів ДГ1 і 68,8% респондентів ДГ2 планують продовжувати навчання. Таким чином, для більшості випускників ЗПТО професійно-технічна освіта не сприймається як завершений етап освітнього шляху, а радше як його проміжна ланка. Це особливо важливо в умовах стресогенності, коли продовження освіти може виконувати як функцію розвитку, так і функцію відтермінування безпосереднього входження на ринок праці.

Аналіз ставлення до обраної професії показав, що приблизно дві третини випускників у кожній із досліджуваних груп позитивно оцінюють свій первинний професійний вибір. Зокрема, 67,7% респондентів ДГ1 і 68,8% респондентів ДГ2 зазначили, що повторно обрали б ту саму професію. Водночас майже третина молоді виявила готовність змінити професійний вибір. Такий результат вказує не стільки на кризу професійного самовизначення, скільки на відкритість до переоцінки майбутнього в умовах соціальної нестабільності та наявність латентного запиту на професійне консультування.

Важливий блок результатів пов'язаний із фактичною зайнятістю. Загалом рівень стабільного працевлаштування серед випускників залишається відносно низьким: у ДГ1 зайнятими були 18,3% респондентів, у ДГ2 – 24,7%. Однак у віковому розрізі простежується чітка тенденція до зростання трудової активності. Якщо серед молодших випускників зайнятість є мінімальною або епізодичною, то в групах 18-19 років вона помітно зростає. Це дає підстави трактувати вік як один із ключових чинників реального переходу від навчання до професійної діяльності.

Ще однією важливою характеристикою освітньо-професійних траєкторій є спосіб пошуку роботи. У групі пандемічного періоду самостійно шукали роботу 48,4% випускників, тоді як у групі воєнного періоду – 61,3%. Отже, в умовах війни індивідуалізовані стратегії кар'єрної поведінки стають виразнішими. Це може свідчити як про

вищу мобілізацію особистісних ресурсів, так і про зниження очікувань щодо зовнішньої підтримки. Разом із тим частина респондентів продовжує спиратися на неформальні канали або утримується від активного пошуку роботи.

Особливої уваги заслуговує категорія молоді, яка не працює і не шукає роботу. Хоча її частка не є домінантною, вона все ж є соціально значущою: 9,7% у ДГ1 та 8,6% у ДГ2. У контексті освітньо-професійних траєкторій це може означати відкладене входження на ринок праці, посилену залежність від сімейного середовища або психологічну неготовність до професійної активності. З огляду на це така група потребує особливої уваги в системі кар'єрного й психологічного супроводу.

Результати також засвідчили помітну залученість частини випускників до домогосподарських і сімейних обов'язків. Особливо значущим цей чинник є для жінок, оскільки саме він може знижувати можливості професійної мобільності, активного пошуку роботи та включення у формальний сектор зайнятості. У ширшому сенсі це означає, що освітньо-професійна траєкторія молоді формується не лише в межах освітньої системи чи ринку праці, а й у повсякденному соціальному контексті, де сімейні ролі можуть істотно впливати на життєві рішення.

Окремим, хоча й кількісно обмеженим показником, стала участь у військовій службі. Вона була зафіксована лише серед невеликої частини чоловіків старших вікових груп, проте сама її наявність є концептуально важливою. Умови війни формують не лише підвищений рівень стресу, а й реальні альтернативні траєкторії для молоді, які можуть тимчасово або радикально змінювати освітньо-професійний маршрут.

Отримані результати дозволяють стверджувати, що освітньо-професійні траєкторії випускників ЗПТО в умовах стресогенності є результатом складної взаємодії зовнішніх і внутрішніх чинників. З одного боку, на них впливають об'єктивні обмеження – нестабільність ринку праці, війна, трансформація освітнього середовища, економічний тиск. З іншого боку, вирішальну роль відіграють мотивація, готовність до самостійного пошуку можливостей, психологічна стійкість і наявність підтримувальних соціальних.

Особливо показовим є те, що в умовах воєнного стану зростають і участь у мотиваційних тренінгах, і частка самостійного пошуку роботи. Це дає підстави припустити, що жорсткіші умови не лише підвищують ризики, а й стимулюють активізацію окремих особистісних ресурсів. Водночас така активізація не є універсальною,

адже частина молоді залишається поза активним пошуком роботи, а частина значною мірою обмежена сімейно-побутовими обов'язками.

Висока орієнтація на продовження освіти також має подвійне значення. Вона може свідчити про прагнення до розвитку й професійного зростання, але водночас – про спробу відкласти безпосередню зустріч із нестабільним ринком праці. У такому контексті професійно-технічна освіта перестає бути самодостатнім завершеним маршрутом і дедалі частіше інтегрується в ширший ланцюг освітніх і професійних переходів.

Отримані результати підтверджують, що в умовах невизначеності освітньо-професійні траєкторії молоді формуються під впливом як зовнішніх соціальних обставин, так і внутрішніх ресурсів. Водночас проведене дослідження конкретизує ці положення щодо випускників закладів професійно-технічної освіти України, показуючи, що в умовах пандемії та воєнного стану особливо важливими є вік, участь у мотиваційних програмах, самостійний пошук роботи та орієнтація на продовження освіти.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямі

Проведене дослідження показало, що освітньо-професійні траєкторії випускників закладів професійно-технічної освіти України в умовах підвищеної стресогенності мають виразну вікову та частково гендерну специфіку. У міру дорослішання респондентів зростають участь у мотиваційних програмах, фактична зайнятість і самостійний пошук роботи. Водночас наймолодші випускники частіше залишаються орієнтованими на навчання та рідше включаються в трудову діяльність.

Установлено, що більшість випускників зберігає позитивне ставлення до обраної професії та орієнтацію на продовження освіти, однак значна частина молоді водночас демонструє готовність переглянути професійний вибір. Це вказує на важливість раннього та системного кар'єрного консультування в закладах професійно-технічної освіти.

Практичне значення дослідження полягає в обґрунтуванні необхідності розвитку інституційних форм підтримки переходу від освіти до праці: створення «кімнат кар'єри», упровадження мотиваційних і стрес-менеджмент програм, розвитку навичок самопрезентації, кар'єрного планування та посилення співпраці з роботодавцями й службами зайнятості.

Перспективи подальших досліджень полягають у вивченні психологічних предикторів успішності освітньо-професійних

траекторій молоді, зокрема ролі локусу контролю, життєстійкості, емоційного інтелекту, мотиваційної зрілості та суб'єктивного відчуття професійної ефективності в умовах тривалої соціальної нестабільності.

Література

1. Гоулман Д. Емоційний інтелект: чому він може значити більше, ніж IQ. Дніпро : Ліра, 2020. 408 с.
2. Ларченко І. В. Вплив локусу контролю на професійне самовизначення та стресостійкість випускників професійно-технічних навчальних закладів. Ментальне здоров'я особистості та організації : монографія / за заг. ред. Г. А. Пріб, Л. Є. Бебези. Київ : Академія праці, соціальних відносин і туризму ; ТОВ «Типографія АМГ», 2024. С. 61-69.
3. МакКрей Р. Р., Коста П. Т. Особистість у дорослому віці: психологічна інтерпретація. Одеса : Астропринт, 2021. 344 с.
4. Мільман В. Е. Стресостійкість і професійний розвиток: психологічні аспекти. Київ : Наукова думка, 2021. 274 с.
5. Пріб Г. А., Бебеза Л. Є., Раєвська Я. М. Соціально-психологічні особливості адаптації особистості в умовах бойових дій. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського*. Серія : Психологія. 2022. Т. 33 (72), № 2. С. 104-109. DOI: <https://doi.org/10.32838/2709-3093/2022.2/17>
6. Роттер Дж. Б. Внутрішній проти зовнішнього контролю підкріплення: історія змінної. *American Psychologist*. 1990. Vol. 45, №4. P. 489-493. DOI: <https://doi.org/10.1037/0003-066X.45.4.489>
7. Саловой П., Майєр Дж. Д. Emotional intelligence. *Imagination, Cognition and Personality*. 1990. Vol. 9, №3. P. 185-211.
8. Синявський В. В. Методи психодіагностики в системі професійної консультації безробітних : навч. посіб. Київ : Інститут підготовки кадрів державної служби зайнятості, 2012. 192 с.
9. Ткалич М. Г. Життєстійкість та психологічне виснаження під час війни: показники адаптації. *Журнал сучасної психології*. 2022. № 4 (27). С. 71-76.
10. Hirschi A. Career adaptability development in adolescence: Multiple predictors and effect on sense of power and life satisfaction. *Journal of Vocational Behavior*. 2009. Vol. 74, No. 2. P. 145-155.
11. Ng T. W. H., Feldman D. C. The school-to-work transition: A role identity perspective. *Journal of Vocational Behavior*. 2007. Vol. 71, №1. P. 114-134.

References

1. Goleman, D. (2020). *Emotional intelligence: Why it can matter more than IQ*. Dnipro: Lira.
2. Larchenko, I. V. (2024). The influence of locus of control on professional self-determination and stress resistance of graduates of vocational education institutions. In H. A. Prib & L. Ye. Beheza (Eds.), *Mental health of the individual and organization* (pp. 61–69). Kyiv: Academy of Labour, Social Relations and Tourism; LLC “Typography AMG”.
3. McCrae, R. R., & Costa, P. T. (2021). *Personality in adulthood: A psychological interpretation*. Odesa: Astroprint.
4. Milman, V. E. (2021). *Stress resistance and professional development: Psychological aspects*. Kyiv: Naukova Dumka.
5. Prib, H. A., Beheza, L. Ye., & Raievska, Ya. M. (2022). Socio-psychological features of personality adaptation under combat conditions. *Scientific Notes of Tavriya National University named after V. I. Vernadsky. Series: Psychology*, 33(72)(2), 104–109. <https://doi.org/10.32838/2709-3093/2022.2/17>
6. Rotter, J. B. (1990). Internal versus external control of reinforcement: A case history of a variable. *American Psychologist*, 45(4), 489–493. <https://doi.org/10.1037/0003-066X.45.4.489>
7. Salovey, P., & Mayer, J. D. (1990). Emotional intelligence. *Imagination, Cognition and Personality*, 9(3), 185–211.
8. Syniavskiy, V. V. (2012). *Methods of psychodiagnostics in the system of professional counseling for the unemployed: Study guide*. Kyiv: Institute for Training Personnel of the State Employment Service.
9. Tkalych, M. H. (2022). Hardiness and psychological exhaustion during war: Indicators of adaptation. *Journal of Modern Psychology*, 4(27), 71–76.
10. Hirschi, A. (2009). Career adaptability development in adolescence: Multiple predictors and effect on sense of power and life satisfaction. *Journal of Vocational Behavior*, 74(2), 145–155.
11. Ng, T. W. H., & Feldman, D. C. (2007). The school-to-work transition: A role identity perspective. *Journal of Vocational Behavior*, 71(1), 114–134.